

Рецензия

на трудовете на гл. ас. д-р Камен Атанасов Станев единствен участник в конкурса за заемане на академичната длъжност „ДОЦЕНТ“ по професионално направление 2.2 История и Археология, научна специалност История (История на България) за нуждите на секция „Кирило-Методиевски извори и традиции“ от Кирило-Методиевският научен център при БАН, обявен в ДВ бр. 63/ 18. 08. 2015 г.

Рецензент: проф. д-р Милияна Каймакамова, СУ „Св. Климент Охридски“

Гл. ас. д-р Камен Атанасов Станев е възпитаник на Софийски университет „Св. Климент Охридски“, където завършва специалност история в 2001 г. През 2005 г. е зачислен като редовен докторант в катедра История на България към Исторически факултет на същия университет с научен ръководител проф. д.и.н. Петър Ангелов. През 2008 г. защитава докторска дисертация на тема „Миграционните процеси в Първото българско царство (по писмени данни)“. До постъпването си на работа в КМНЦ от 2 януари 2014 г. той работи последователно в сферата на търговията (2003-2010 г.) и на държавната администрация като регионален инспектор в Главна дирекция „Инспекторат за опазване на културното наследство“ (2010-2012 г.).

Гл. ас. д-р К. Станев е автор на общо 41 заглавия. Съгласно нормативните изисквания на обявения конкурс кандидатът се представя с 29 изследвания, публикувани след защитата на дисертацията, от които 1 монография и 28 статии като 14 от тях са в съавторство. По мое мнение, посочените в справката и предоставени за рецензиране трудове са съобразени с изискванията на конкурса и ги приемам без забележки. В своята цялост те разкриват не само развитието и формирането на автора като историк-медиевист със специални интереси към средновековната археология, но също така и неговия постоянен стремеж към разширяване на научно-изследователската си проблематика в областта на българската и балканската средновековна история и култура.

Безспорно основно и най-значимо място сред представените за рецензиране трудове има самостоятелната монография „Тракия през ранното средновековие. Велико Търново, 2012 (издателство „Фабер“) с общ обем 207 стр. Добре известно е, че в последно време историята на географската област Тракия отново е обект на засилен интерес от страна на българските и чуждите учени, което е видно от публикуваните вече две монографии на П. Сустал (Peter Soustal. Thrakien (Thrake, Rhodope und Naimimontos). ТІВ 6, Wien 1991) и на К. Гагова (Тракия през българското

средновековие. Историческа география. София 2002²), а през 2012 г. Г. Грозданова защити дисертация на тема „Населението на Южна България VI-IX в. (по археологически данни)“ . Затова трудът на К. Станев, посочен по-горе, е поредното доказателство за нестихващия научен интерес към тази важна географска област. По-конкретно предмет на изследване от негова страна, както той само посочва в предговора на книгата си, „са днешните български земи между Стара планина, Родопите, Сакар, Странджа и Черно море, наричани в текста за краткост Тракия“ (с. 5) Изследването обхваща периода от края на VI- до началото на X в. като в тази хронологическа рамка историята на областта е разделена на четири основни периода, а именно: 1) от края на VI до началото на VII в.; 2) от третото десетилетие на VII в.-до средата на VIII в.; 3) от 756-до 812 г.; 4) от 812-до началото на X в. Всеки един от тях се анализира подробно в самостоятелно обособени глави с идеята историята на Тракия през Ранното Средновековие да се разгледа в детайли, „като се обвържат писмените извори с археологическите данни“ (с. 9).

С написването на горепосочената монография колежата Станев се очертава като учен с последователен интерес към сложната и нелека проблематика, свързана с миграционните процеси в Европейския югоизток, заявен първоначално с разработването на темата на своята докторска дисертация. Необходимо е също така да се отбележи, че да се изследват етнокултурните процеси, протичащи в Тракия през Ранното Средновековие, когато областта се превръща в основна съставна част от държавната територия на България, крие много подводни камъни. Те затрудняват цялостното изследване на тези процеси и изправят изследователите пред сериозни изпитания при решаването на проблема доколко етносите могат да се разпознаят по определени културни белези и до каква степен културата следва своя етнос. Това са само част от важните въпроси на прехода от Античност към Средновековие, които затрудняват цялостното изследване на реалната картина на живота в Тракия през избрания от автора период. Разглеждането на темата се усложнява и от голямата динамика на протичащите миграционни, социални и политически процеси, която не позволява едно по-трайно съхраняване на културните специфики на жителите, населяващи дадена крепост, град или по-малко селище. Неравномерното проучване на областта в досегашните изследвания е другото затруднение при всеки опит за по-цялостното изследване на нейната история. Въпреки това д-р Станев поема този риск. Както той самият изтъква „натрупването на археологически данни позволява, макар и за момента в най-общ вид, да се проследи ромейската реконкиста и поэтапното овладяване на областта от българите“ (с. 7).

В своите наблюдения, констатации и изводи, К. Станев се базира на сведенията във византийските извори, на топонимите и колективните монетни находки, надписи, оловни печати и на резултатите от

археологическите разкопки и проучвания на селищната и църковната мрежа. Авторът показва отлична осведоменост върху литературата, свързана с проучваната проблематика.

Структурно монографията се състои от предговор, 7 глави, резюме на английски език, списък на използваната литература и на съкращенията. Изследването е съпроводено и с 4 авторски карти, отразяващи 4-те периода от историята на области, обособени от К. Станев. В изследването се прави характеристика на най-важните събития от края на VI-началото на VII в., които съпровождат етнодемографските процеси в областта и довели до заселването на арменци, евреи, сирийци и малоазиатци в нейните земи. Авторът застъпва становището, че до края на късната античност в Тракия все още е имало автохтонно тракийско население, без обаче да може да се направят никакви изводи за неговия процентен състав и да се посочат райони с по-голяма концентрация на траки (с. 13). Изтъква се, че в областта е била обитавана и от голям брой варвари – германци, сармати, хуни, българи и славяни, чиято акултурация е била в зависимост от времето на заселването им и на числеността им (с. 17).

Станев подлага на критична преоценка състоянието византийското управление в областта. Този основен историографски проблем се разглежда в светлината на писмените и най-вече археологическите данни за намиращите се в нея крепости, градове и големи селища, както за църковната структура. На тази основа се проследява в детайли съдбата на всеки един от елементите на византийската власт – военно-административна система, църковна организация, население.

Един от съществените въпроси, на който се търси отговор, е до каква степен изградената и обновена по времето на император Юстиниан I (527-565) византийска отбранителна система в Тракия оцелява след аваро-славянските нашествия през изследвания период? Позовавайки се на данните от значителен брой проучени малки ранновизантийски крепости, К. Станев стига, подобно на други изследователи, до извода, че същата е била напълно ликвидирана и не е функционирала поне до средата на VIII в. (с. 21-22). Бъдещите изследвания ще покажат основателността на този и на друг един негов извод, според който пълната разруха, обхванала балканските провинции на империята в края на VI-началото на VII в. е обхванала и Тракия (с. 27).

С приносен характер по моя преценка са наблюденията на автора върху съдбата на десетте късноантични градове, намиращи се в провинции Тракия и Хемимонт. Тук е показана отлична осведоменост върху резултатите от досегашните разкопки и проучвания на Филипопол, Диоклецианопол, Диосполис, Севастопол, Берое, Цоида, Месвмврия, Созопол, Анхиало и Девелт. Според д-р Станев липсата на достатъчно публикувани материали не позволява да се дадат достатъчно категорични отговори на въпросите, свързани с установяване на точното време на

тяхното превземане и опожаряване в хода на аваро-славянските нашествия. Като най-обща долна граница се сочи възцаряването на Фока през 602 г., а като горна граница – 626 г. Авторът е на мнение, че големите градове като Филипопол, Диоклецианопол и Берое по всяка вероятност са били превзети при кампаниите от 614-615, 619 г. или през следващите години, но не по-късно от 626 г. (с. 39)

Тезата, че след началото на VII в. Византия загубва напълно властта си във вътрешността на Тракия, в изследването се аргументира с още доказателствен материал от писмените и най-вече веществени извори, съдържащи данни за пълната разруха, обхванала църковната организация и църковния живот в областта. Липсата на приемственост в нейния живот между късноантичния период и средновековието се доказва според д-р Станев и от сравнително ограниченият брой топоними от Тракия, регистрирани в изворите. Това са били имената на най-значителните градски центрове като Филипопол, Берое, Девелт, чиито руини са се използвали като географски ориентири.

При разглеждането на проблемите, свързани с етнодемографските процеси, протичащи в областта на границата между късната античност и ранното средновековие, би следвало да се вземе отношение към въпроса за хронологията на ранносредновековните комплекси от селището при Капитан Андреево и другите обекти по средното течение на р. Марица, проучени успешно от Галина Грозданова. Изследваната от нея византийска керамика на колело показва, че тя продължава развитието си и след аваро-славянските нашествия от началото на VII в. и има силно присъствие не само в Черноморския район, но и по средното течение на Марица, Адрианопол и Югозападните Родопи. На с. 56, бел. 268 К. Станев коректно посочва едно нейно изследване, посветено на някои особености на керамиката от Южна България през ранното средновековие, но отново не визира конкретно своето становище относно най-добре проучения до момента обект – селището при Капитан Андреево.

В монографията е отделено значително място на редица дискуссионни въпроси, които се отнасят до състоянието на Тракия между началото на VII-VIII в. Опирайки се на писмените и археологически извори – главно монети и оловни печати се актуализира представата за запазването на византийската власт най-вече в черноморското крайбрежие. Що се отнася до вътрешността на Тракия К. Станев е категоричен, че земите на днешна Южна България не са били в пределите на Византия (с. 62).

С още по-голяма категоричност се отхвърля тезата, че през 705 г. България получава от Византия областта Загора, отдавна утвърдена в науката. Такива опити, както и колегата Станев изтъква, са правили също Г. Цанкова-Петкова и В. Бешевлиев. Един от основните аргументи на автора в подкрепа на застъпеното от него становище е мълчанието на Теофан Изповедник и Патриарх Никифор по този въпрос. Струва ми се, че

тук е допуснато излишно предоверяване на двамата византийски автори, които впрочем премълчават и военното споразумение, сключено между хан Тервел и Юстиниан II във връзка с регламентирането на българското участие в предприетата от детронирания византийски император военна кампания за повторното му възцаряване. За това споразумение става дума обаче в първия надпис около релефа на Мадарския конник. Открит остава и въпросът : ако областта Загора не е била отстъпена на България, то тогава защо през 708 г. Юстиниан II предприема поход срещу България? На трето място бих искала да отбележа, че известията в по-късните византийски хронисти за въпросната териториална отстъпка, която империята прави на България още по времето на хан Тервел през 705 г. е почерпена от по-ранни извори и трудно може да се оспори нейната достоверност. Находките от масовия гроб, отрит при с. Гледачево (Радневско), както и тези от единичния гроб от с. Златари, Ямболски, датирани в периода края на VII-началото на VIII в. не бива да се подценяват като доказателство за българската власт в Загора, независимо от някой спорни въпроси около погребалния обряд, по които взема отношение и колегата Станев (с. 78-85).

От съществено значение за бъдещите изследвания са наблюденията и констатации относно византийската реконкиста и българската експанзия в Тракия през втората половина на VIII-началото на IX в. (756-812). Те са от съществено значение за по-цялостното проучване на проблема за характера и функционирането на старобългарската отбранителна система не само през разглеждания период, но и през следващите столетия. В нова светлина е разгледано българското настъпление в Тракия в периода 812-816 г. Основателно К. Станев застъпва становището, че разширяването на българската граница дълбоко на юг е изисквало ликвидирането на резултатите от византийската реконкиста в областта и колонизиране на лоялно към българската държава население. Подробно се проследяват и коментират проявите на българската политика, свързани с етническото прочистване в райони със стратегическо значение като Девелт, Анхиало, Берое, Филипопол, Проват и др. В детайли се проследява колонизацията на славянобългарско население в причерноморската област, както и настъпилите етнодемографски промени във вътрешността на Тракия след сключването на българо-византийския договор от 816 г. Изследваният археологически материал позволява на автора да създаде реална представа за степента на възстановяване на византийската власт в областта. Тук много активно се използват монетните находки от Източна Тракия (от Созопол, Девелт, Вукелон, Кастра Рубра и др.) Според него западната част на Тракия е била по-слабо заселена. Това конкретно той смята, че се отнася и за Филипопол (с. 126-133). Въз основа на писмените данни и откритата старобългарска керамика от района на Северна и Източна Тракия се проследява поэтапното заселване на тези земи със славяни и българи в

периода 812-837 г. С приносен характер се отличава и анализът на проучения доста разнороден изворов материал, който говори за една целенасочена, организирана от българската държава колонизация на крайбрежната област. Застъпва се становището, че Стара планина не е била населена, което е произтичало от самата българска отбранителна тактика (с. 138). Специално внимание се обръща на политическите и етнодемографски промени, настъпили в Тракия през 836-837 г. в резултат на нарушаването на мирния договор от Византия през 836г. през управлението на хан Маламир (831-836) и последвалите български военни действия в района на Проват и Бурдидзо. Важна последица от тях е трайното овладяване на Девелт и на западната част от Тракийската равнина, останала под българска власт до 970 г.

Гореизложеното ми позволява да обобщя, че с написването на монографията колегата К. Станев се утвърждава като задълбочен изследовател на Тракия, която макар и с неравномерно развитие през ранното средновековие, играе ключова роля не само в съдбините на България и Византия, но и на Европейския югоизток. Тук няма да изразявам свои несъгласия с някои от неговите констатациите и заключения. Част от тях имат дискуссионен характер и е въпрос на бъдещи проучвания и установяване на нови факти и паметници за окончателното им разрешаване.

От съществено значение за проучването на българската културна и политическа история на средновековна България и на Византия, както и на историческата география са и някои от статиите, публикувани след защита на дисертацията му. Сред тях са: „Цар Иван Стефан (1330 - 1331) и историческата действителност в една народна песен“, „Битката за Пловдив през 970 година и нейните последици“, „Бунтът срещу покръстването в светлината на масовия гроб в Девня“, „Къде е бил средновековният град Влиснос (Блиснос, Близмос)?“, „Миграцията от Тракия към Северна България, в края на XII - началото на XIII век и нейните последици“. Бих искала също така да подчертая, че личното участие на гл. ас. д-р К. Станев в археологически проучвания на Пловдив и София му позволяват самостоятелно или в съавторство да представи най-значимите средновековни материали и структури от проучваните обекти в тези градове. Моята основна препоръка към него е да посвети част от бъдещите си изследвания на Кирило-Методиевската проблематика.

Цялостната научно-изследователска дейност и научна продукция на Камен Атанасов Станев ми дават достатъчно основание да гласувам с положителен вот в избирането му на академичната длъжност **ДОЦЕНТ** в Кирило-Методиевския научен център.

15. 02. 2016 г.
София

проф. д-р Милияна Каймакамова